

MÉSZÁROS ÁDÁM: EGY BUDA VIDÉKI SVÁB CSALÁD ÚTJA

Magyarország területére több alkalommal költöztek különböző eredetű, külhoni népek. A betelepült népcsoportok egy része a hatalmas pusztításokat végző háborúk folyamánként, más részük ezektől függetlenül érkezett hazánkba.

A 17. század végi, évekig húzódó háború, mely a török megszállók kiűzésére irányult, nagy területeken tüntette el az élet nyomait. Ennek orvoslására a hatalom telepéseket hívott az országba. Ilyen körülmények között kerültek Magyarországra a Buda környéki „svábok” is, akik sok hullámban, több évtizeden keresztül vitték véghez „honalapításukat”.

1. Az őshaza

A Fekete-erdő (Schwarzwald) valamint az északi Alsó- és a délebbre fekvő Felsősvábföld (Niederschwaben und Oberschwaben) ma Baden-Württemberg német tartomány részei. Az Alb hegyvonulata és a Freiburg mellett eredő Duna nyugat-keleti irányban szeli ketté e területet, s választja szét így Alsó- és Felsősvábföldet. A Svábföld őslakói kelták és germánok voltak. Belőlük, valamint a 3-4. században ide települő alemannokból ötvöződött az a német nyelvű népcsoport, amelynek tagjait svéveknek (Suevi) vagy sváboknak nevezik.

Az önálló sváb hercegség a frank birodalom kötelékében született meg, és 1268-ig állott fent. Az Augsburgot, Elzászt (Elsaß) és Svájc német lakta részeit is magába foglaló hercegség ekkor darabjaira hullott szét, és egyes részeire különböző uraságok tették rá kezüket. Közülük a legnagyobb területet az elzászi eredetű Habsburg család szerezte meg, és a 14. században megvetette hatalmas, országnyi méretű birtokának alapjait. 1495-ben alakult meg a württembergi hercegség, mely átvette a sváb területek irányítását. Württemberg – és a svábok földje – azonban továbbra is osztrák hűbérbirtok maradt, ami a württembergi hercegek és a Habsburg család közt állandó ellentétet jelentett.

A Martin Luther által 1517-ben megindított reformáció a katolikus Habsburgok és a protestánsá lett württembergi hercegek további szembenállását eredményezte. Az alsósváb terület (Niederschwaben) rendjei Württembergot követve evangélikus hitre tértek, a konstanzi püspök alá tartozó déli, felsősváb rendek (Oberschwaben) pedig megmaradtak Róma vallásánál. Az egyházi és a világi vezetők hatalmuk megtartásán vagy befolyásuk kiterjesztésén fáradoztak, míg a válságos időszakot átélő egyház a reformer hitújítóknak látta legfőbb ellenségét. A parasztság vállát nyomó terhek eközben egyre elviselhetetlenebbé váltak, és a nagy adókkal sanyargatott földművesek csak az uraik elleni lázadásban láttak némi reményt.

A Luthertől elindult vallási reformgondolat az elnyomott parasztság szemében a szociális és társadalmi változások lehetőségét is felcsillantotta. 1524-ben – tíz évvel a magyarországi Dózsa-felkelés után – a Német-Római Birodalomban is parasztháború tört ki. A felkelés Svábföldről indult, és 1525-re Frankföldre, Tübingiára, Svájcra, Szászországra, Tirolra és Karintiára is áttrejedt. A mozgalom első és jelentős gócpontjai éppen azokon a területeken alakultak ki, ahol nem sokkal ezután számos őszünkkel is találkozni fogunk: népes paraszttábor állomásozott a Fekete-erdei Waldshut és Bonndorf térségében valamint a felsősvábföldi Biberach, Wurzach és Kempten városok környékén. Az országos méretűre duzzadt felkelés rengeteg áldozatot követelt, ám végül a nemesi csapatok bizonyultak erősebbnek, s a parasztok lázadását kegyetlen megtorlás követte.

A parasztság sorsa ezután még rosszabbra fordult. A falvak gyakori hadszíntérré válása és a magas adók a 17. század elejére mérhetetlen szegénységet és nyomort eredményeztek. A kilátástalanságot tovább fokozták az 1600-as évek németországi eseményei, amelyek végül a vidéki családok tömeges kivándorlásához vezettek. Egyre többen döntöttek otthonuk, szülőföldjük elhagyása mellett. A kivándorlási kedv a 18. században tovább nőtt. A hazáikat elhagyó németek többsége eleinte osztrák, francia vagy cseh földre, majd a

17. század végétől a török alól felszabadult Magyarországra költözött. A legtöbb kivándorlót Baden és Württemberg adta, de az 1720-as évektől egyre többen jöttek Frankföldről, Bajorországból és Hessen-ből is.

Német családaink a bajor Perl-vonal (és talán egy vagy két frank elágazás) kivételével Svábföldről erednek. Közülük négy biztosan, míg másik négy valószínűleg Felsősvábföldről (Oberschwaben), kettő pedig bizonyosan a Fekete-erdőből (Schwarzwald) költözött Magyarországra. További két család is e két tájegység valamelyikéből jött, három család származási helye pedig bizonytalan. A legtöbben tehát Felsősvábföldről jöttek, s közülük szinte mindenki a Dunával határos obermarchtali uradalom területéről származott.

A Duna menti Obermarchtal kolostorát a 8. században alapították, s fennhatósága alá tíznél is több plébánia és számos község tartozott. Az uradalom része volt többek közt Ober- és Unterwachingen, Emerkingen, Reutlingendorf, Betzenweiler, Sauggart valamint a Federsee partján fekvő Seekirch és Alleshhausen is. Őseinkkel ezekben a falvakban találkozunk először az 1600-as évek elején.

A kolostornak, amint a világi földesuraknak is, számos környékbeli faluban földbirtokai és job-bágyai voltak. Az unterwachingeni plébánia patrónusi jogáért például a kolostor sokáig vitában állt a helyi és az emerkingeni birtokosokkal. 1292-ben aztán a nemesség végleg feladta a küzdelmet az erősebb papság javára. Az Obermarchtal környéki birtokviszonyok az elkövetkező századokban tarka képet mutattak: a papi birtokok mellett az osztrák, azaz Habsburg birtokrészek voltak a legnagyobbak, de helyi földbirtokosokat is találunk a környéken.

Láthattuk, hogy az 1524/1525-ös parasztfelkelés vérbe fojtása után a német jobbágyság helyzete tovább romlott. Most nézzük, milyen események vezettek a dél-német parasztság kivándorlásához. Az első nagy csapást a 30 éves háború (1618-1648) jelentette. A hosszú háború és az azt kísérő járványok a német népesség jelentős hányadának pusztulását hozták. Württemberg és Pfalz tartományok területén, különösen Ulm és Heidelberg térségében a népességpusztulás elérte a 70-75 %-ot is, de a Svábföld többi részén valamint Frankföldön, Bajorországban és Hessenben is 50 % felett volt. Az északi tartományokban: Szászországban, Sziléziában, Brandenburgban és Pomerániában is hasonló kép tárul elénk. A pusztulás egyedül északnyugaton maradt 15 % alatt.

Felsősvábföld területe 1632-ben változott hadszíntérré, mikor is Gusztáv Adolf seregei Bajorország ellen indultak. Emerkingenbe például 1632. április 23-án vonultak be a svédek, akikhez – sorozatos győzelmeik okán – a württembergi katonaság is csatlakozott. Éppen a sváb csapatok dúlták fel borzalmasan a helységet, s fosztották ki teljesen az emerkingeni jobbágyságot egy éjszakán, 1632. júliusában. Miután az egyház Emerkingent mégis biztonságosabbnak ítélte, 1644-ben ide helyezték át az istentiszteleteket Unterwachingenből. A régi rend 1648-ban állt vissza.

A hosszan elnyúló háború alatt jelentős területek néptelenedtek el. A hatalmas emberveszteséget csak kis részben pótolta az a Svájcból jövő bevándorlás, mellyel talán az Albicker család őse is a Fekete-erdőbe érkezett. A gazdátlanra lett földekre a földesurak sorra tették rá a kezüket, így jelentősen csökkent a jobbágyok kezén lévő földek aránya. Amikor pedig a népességszám a század vége felé újra emelkedni kezdett, s az 1720-as évekre megközelítette a 30 éves háború előtti szintet, a jobbágyföldek kisajátítása miatt kialakuló földhiány komoly problémává lépett elő. Kiutat jelenthetett volna a szegény családok fiai számára valamilyen iparos mesterségre való áttérés a földművelés helyett. Ez a törzsöröklés szerint élő német családoknál amúgy is bevett szokás volt, ugyanis itt egyetlen fiú örökölte az egész földet, aki kifizetvén testvéreit, biztosította számukra a más területen való boldogulást, megadta a kezdőtőkét az iparűzéshez. A földet öröklő fiú azonban sokszor nem tudta kifizetni testvéreit, és a különböző szakmák – főképp a szabó, a takács és a cipész – is teljesen telítve voltak.

Rontotta a lakosság helyzetét, hogy a sváb körzet vezetői nem tudták megteremteni a külső ellenséggel szembeni védelmet. Miközben Württemberg urai közt éles katolikus-protestáns ellentét feszült. a sváb katonaság tehetetlen volt a franciák rablóműveleteivel szemben.

amelyek 1667-től a lakosság újabb, ismétlődő sarcolásait, kifosztásait okozták. Az éhség és a nyomor, a betörő és a beszállásolt katonák valamint a járványok pusztításai meggátolták a parasztság talpraállását. Emellett a nemesség folyamatosan csorbította jogait is. Sok helyen még a házasságkötést és a mesterségtanulást is az uraság engedélyéhez kötötték. A nőtlen férfiakat bármikor behívhatták katonának, akár tíz vagy több (!) esztendőre is, míg a házásokra ez a hosszú szolgálat nem vonatkozott. Világos, hogy a hatalom érdeke az esküvők elhalasztása vagy tiltása volt, a jobbágyok pedig nehezen viselték jogaik ily mértékű semmibe vételét. Aki viszont engedély nélkül is kitartott házassági szándéka mellett, annak az uradalomból való kitiltással kellett számolnia.

A súlyos társadalmi problémák mellett a további háborúk: a spanyol örökösödési háború (1701-1714), a francia-osztrák háború (1732-1739) és az osztrák örökösödési háború (1740-1748) valamint Eberhard Lajos herceg (1693-1733) pazarló regnálása tették kilátástalanná a sváb parasztság jövőjét. Már a 17. században is számos családról készült feljegyzés, akik elhagyván szülőföldjüket, Ausztriába, Franciaországba illetve Csehországba költöztek.

Magyarországon ekkor még rendezetlen politikai viszonyok uralkodtak. A főváros és az ország nagy része török fennhatóság alatt állt, s a terület felszabadítására sokáig komoly esély sem volt. Magyarok, osztrákok és mások szervezett összefogásával és évekig elnyúló harcok árán sikerült csak kiűzni a megszállókat, ami a városokban és falvakban lakó nép számára is komoly vérveszteséggel járt. A magyar főváros felszabadítására irányuló, 1683-1686 közötti hadi események folytán a budai hegyvidék szinte teljesen elnéptelenedett. Az 1686-os keresztény győzelem utáni első vármegyei portaösszeírás egyedül Tök községben talált lakosokat. Az elbujdosott magyar parasztság egy része visszatért ugyan, ám sok falu ezután is pusztta maradt. Ahhoz, hogy az élet újra megindulhasson, új telepésekre volt szükség. A budai hegy-vidék legnagyobb birtokosa, a Zichy család élen járt a telepítési mozgalomban.

Az első német telepések Magyarországon Buda és Pest közvetlen környékén telepedtek meg. Az 1710-es évekig kevesen voltak, mert a nagyobb arányú beköltözést a folytonos háborúskodás meggátolta. A karlócai békéig (1699) húzódó török háborúk után Magyarországon a Rákóczi-szabadságharc (1703-1711), ezzel egy időben Németországban a spanyol örökösödési háború zajlott. A telepítés így csak az 1720-as évektől vehetett nagyobb lendületet, mikor a magánföldesurak és az egyház mellett a bécsi udvar is aktívan bekapcsolódott a mozgalomba. Bécs számára a „Rákóczi-rebélió” után a megbízható, katolikus vallású német lakosság betelepítése különösen kívánatos megoldásnak ígérkezett. Azokban a dél-német uradalmakban, amelyek közvetlen osztrák kormányzás alatt álltak, a telepítési politika közvetlenül érvényesülhetett. E törekvések hamar találkoztak a reményvesztett svábok kivándorlási szándékával.

2. A kivándorlás

A toborzás, verbuválás a falvakban történt. A magyar földesurak vagy egyházi birtokok képviselői a német birodalom falvaiban népszerűsítették az általuk képviselt uradalmat, és azok számára, akik vállalták a költözést, házat, földet és többféle kedvezményt helyeztek kilátásba. A toborzottak rendszerint a szegényebb rétegekből kerültek ki. Miután megváltották magukat a helyi földesúrtól, manumissziót, vagyis elbocsátó levelet kaptak. Ennek birtokában szabadon költözhetek a birodalom más országaiba. A telepes családok gyalog vagy kocsival jutottak el az ulmi vagy valamely más dunai kikötőig, ahol hajóra szálltak, és Ulmer Schachtel-nak (magyarul ulmi skatulya) nevezett, bárkaszerű hajóikon elindultak Magyarország felé.

A megváltás vagy manumisszió összege koronként és helyenként változott, általában 1-10 rajnai forint között volt. A szegényeknek kevesebbet kellett fizetniük, a nincstelenektől sokszor csak egy imát kértek az uradalomért. A kivándorlási kedv a szegénység körében oly nagy volt, hogy egy alkalommal például Unterwachingen falu egész lakossága Magyarországra akart menni, az uraság és a pap minden avózkodése ellenére. 1712 tavaszán evedül csak az obermarchtali uradalomból 40 csoport indult útnak. Az elbocsátást jellemzően csak

a hajadonoktól tagadták meg, de így is voltak olyanok, akik szabadságuk megváltása nélkül távoztak el. A legfőbb kivándorlási központ Ulm városa volt. A többféle vidékről származó telepesek itt gyűltek össze, és itt szállhattak fel a gyakorta induló hajókra. Útlevelet kaptak, és utasítást arra vonatkozóan, hol települhetnek le az új hazában. A házassági engedéllyel nem rendelkező fiatalokat sok esetben Ulmban adták össze. A Sankt Michael zu den Wengen templom esketési anyakönyvében nem volt ritka ez a bejegyzés: „erant itinerentes in Hungariam” – vagyis a pár útközben Magyarország felé házasodott össze.

Az út nagyjából két-három hétig tartott, és egyáltalán nem volt veszélytelen. Nem egyszer sarcot követeltek tőlük, holott privilégiumaik értelmében mentesek voltak az adók és a vámok alól. Ilyenkor, a továbbhaladás érdekében mégsem tehettek mást, pénzzé kellett tegyék vagyonuk egy részét, ami a megérkezés után sokszor komoly gondokat okozott. Az utazókat járványok, betegségek is veszélyeztették. Az ulmi skatulya nevezetesebb megállóhelyein a telepesek regisztrálása és eligazítása végett bevándorlási központokat létesítettek. A budai hegyvidékre érkezőket Pest-Budán, a Tolnába és Baranyába települőket valamint a bácskai és bánáti német telepeseket Apatinban, Baján, Dunabökenyben és Újvidéken fogadták, majd a megfelelő célállomásra irányították őket. A telepesek ezután szárazföldi úton, szekereken folytatták útjukat. Megérkezésük után a telepítő földesurak gondoskodtak róluk, akik különféle kedvezményekben részesítették őket. Ez általában három év teljes és újabb három év részleges adómentességet, ingyenes házhelyet és telket valamint általában ingyenes épület- és tüzelőfa biztosítást jelentett.

Az első telepítők a budai hegyekben birtokos Csáky és Zichy családok voltak, akik nem sokkal Buda visszavétele (1686) után szétküldték toborzóbiztosait a német birodalom déli tartományába. Annak ellenére, hogy a magyar főváros felszabadulásával nem értek véget a harcok, és az ország területén még javában folyt a török elleni küzdelem, Budára és környékére alig a török elvonulása után már megérkeztek az első német telepesek. A Csáky család pilisvörösvári birtokára már 1688-ban német családok költöztek, és a századforduló idejére németek népesítették be a Zichyek több birtokát is, köztük Budakeszit. Zichy Péter (1671-1726) 1698-tól fokozatosan, több hullámban költöztetett ide telepeseket, akiknek az új szőlő telepítésénél 5 évi adómentességet adott. 1715-ben 19, 1720-ban már 55 sváb gazdát írtak össze a faluban. Őseink közül először a Hedl és a Pruckner családok költöztek Budakeszire, ők már 1701-ben feltűntek a faluban. Az 1710-es évek elején telepedett le itt a Wiemer család, és a Starz család Unterwachingenből, míg a Czailer család 1729 táján, a Walter család pedig 1737 körül érkezett.

Zsámbék szintén a Zichyek birtoka volt. Itt a hódoltság végére már csak törökök laktak. Ide előbb 1686-ban (Zichy István hajdú és huszárjai személyében) új magyar lakosok, majd 1712-től Biberach környéki svábok jöttek. 1714-ben 12, 1717-ben 25 német család lakott itt, majd 1718-ban újabb 36 fő érkezett, köztük lehetett a Biberach vidékéről vagy a déli Fekete-erdőből származó Turner család is. 1723-ban további 34 sváb család, majd 1724-ben Würzburg környékéről 50 frank telepese költözött a faluba. 1725-ben 64 magyar, 81 sváb valamint 107 frank családot találunk Zsámbékon. A beköltözés ezt követően is folyt. A Willich család őse például az 1730-as években települt ide.

A kezdeti idők telepesei igen nyomorúságos körülmények között éltek, lassan sikerült csak megélhetést teremteniük. Jó ideig kunyhókban, kalyibákban laktak, hiszen a földesúrtól kapott házhelyeken maguk kellett fölépítsék házaikat. A parlagon lévő földeket maguk kellett feltörjék. Megélhetési gondjaik miatt sokan odébbálltak, más faluba költöztek.

A szegénység mellett a járványok is sújtották a népet. A legsúlyosabb az 1738-tól 1742-ig húzódó, utolsó nagy magyarországi pestisjárvány volt, amely vidékünket 1739-ben érte el. Zsámbékon 823, Budakeszin 536 áldozata volt a fekete halálnak. Utóbbi községben a plébános is meghalt, így ott az anyakönyvi kimutatás is lezárult abban az évben. A gyilkos nyavalya a vidék népének csaknem a felét sírba döntötte. Budaörsön például olvannvira meafogatkozott a népessé. hoav Zichv Péterné birtokos asszonv

kénytelen volt új telepeseket hívni a faluba. Az ekkor érkezettek közt találjuk a Mihálek család őseit is. A cseh vidékről érkezett család két nyelvváltáson is átesett. Előbb a német környezetben elnémetesedtek, majd kései utódaik – mint látni fogjuk – magyarrá lesznek. A budaörsi telepesekről 1864-ben az utódok úgy emlékeznek, hogy „töbnyire favágó emberek” voltak.

A demográfiai katasztrófa másutt is nagy telepítési hullámot vont maga után. A járvány utáni időben költözött Budakeszire az emerkingeni Heyberger család több tagja, továbbá ekkor jelent meg Zsámbékon az ambringeni Heinemann család és a Rieger família is. A seekirchi Maurer család ifjú sarja 1754-ben települt Budakeszire. A pestist követő telepítési szándék tehát újfent visszhangra talált a német birodalomban. Rengetegen jelentkeztek telepesnek. Mivel azonban sok kalandvágyó és dologkerülő ember is volt közöttük, az 1750-es évektől előírtak egy összeget, amit ha az illető nem tudott felmutatni, nem jöhetett Magyarországra.

A hétéves háború (1756-1763) után újabb, a helyzetükkel elégedetlen paraszti tömegek indultak meg a birodalomból Magyarország felé. Az 1750-es és 60-as évek állami telepítési akciói már jobb feltételeket biztosítottak a telepeseknek, mint a korábbi földesúri akciók.

Vidékünkön is ebben az időben ért véget a földesúri hatalom: 1766. március 31-én a bécsi kamarai adminisztráció vette át a hatalmat. Az endermettingeni Albicker család tagjai még a Zichy-korszak végén, 1764-ben érkeztek Törökbálintra, majd 1772-ben – már kamarai telepítéssel – ugyanitt telepedett le a bajorországi Straubing környékéről származó Perl család is. Német őseink közül utoljára az emerkingeni Johann Neubrand (1751- ?) érkezett Magyarországra, aki 1773-ban Budakeszin lelt új otthonra.

3. Új hazában

A budai hegyvidék és családaink életében is új fejezet indult a falvak újratelepítésével. A különböző falvakból származó telepesek új lakhelyükön igen hamar közösséggé kovácsolódtak össze. Hatalmas munka és tengernyi veríték lehetett a mögött, hogy falvaink aránylag rövid idő alatt talpra tudtak állni. A falvak népessége a földművelés mellett szőlőtermesztéssel is foglalkozott, ami aztán sok családnál fő foglalkozássá lépett elő.

A budai hegyvidék németsége a környék magyar, szlovák vagy szerb falvaival szemben endogám közösség volt. Szívesen házasodtak viszont a környék más németajkú falvaiba, ami jelentős népmozgást idézett elő a vidéken. A helyváltoztatást azonban nem csak a házassági, családi kapcsolatok, hanem egy-egy pusztá benépesítése, esetleg új birtok vagy szőlő vásárlása vagy a kedvezőbb adóterhek is kiválthatták.

Családunk ősei közül is többen változtattak lakhelyet. Philipp Turner (kb.1708-1779) azért költözött el Zsámbékról, hogy előbb a baroki, majd a mányi csapszéket bérelje, mint árendás kocsmáros. Másik zsámbéki ősrünk, Matthias Willich (†1740) családja egy ideig Torbágyon élt, és a szintén zsámbéki Heinemann család tagjai is – szegénységük miatt – gyakran változtatták lakhelyüket. Mindezen nem csodálkozhatunk, ha az 1728-as összeírás Zsámbékról írt sorait olvassuk: „lakossága annyira szegény, és annyira híján van a marháknak, hogy töbnyire koldulással vagy máshol végzett kézi munkával keresi kenyerét. A nép annyira csavargó természetű, hogy kb. 9 személy egész családjával munkára szétszóródott és házukat lebontották, úgyhogy visszatérésük nem remélhető...”

A jobb megélhetés reménye motiválta a budakeszi Maurer és a budaörsi Mihálek családot is, akik elhagyván lakhelyüket, a korábban néptelen Diósd pusztára költöztek. Diósd az 1760-as években népesült a környékbeli falvakból. 1774-ben már 20 család lakta, jobbára zsellérek, akik szőlőművelésből tartották fenn magukat. Néhány évvel a Maurer és a Mihálek család után a törökbálinti Benedikt Albicker (1746-1792) is ide költözött, miután 1770-ben egy diósi özvegyet vett nőül. Diósi őseink életét egyre inkább a szőlőművelés és a borászat határozta meg, az 1770-es évektől Törökbálinton élő Perl család tagjai pedig iparosok voltak.

A főváros közelségének és a kedvező gazdasági feltételeknek köszönhetően vidékünk fokozatosan fölvirágzott. A bor mindia iól

jövedelmezett, és szinte mindig jól eladható árucikk volt. A szőlők munkalehetőséget adtak a lakosság szegényebb rétegeinek is. A falvakban is viszonylag magas volt az iparosok aránya, akik a városi céheken kívül is érvényesülni tudtak. Főként a német falvakat jellemezte a 18. században meginduló, és a 19. század első felében fellendülő tejjgazdaság, ami a budai és pesti piacok közelsége folytán ugyancsak jól jövedelmezett. Buda és Pest jól ismert alakjai voltak a Buda környéki sváb tejesasszonyok, a „milimárik”, akik friss tejet, tejfölt, túrót vittek a piacokra és a házakhoz.

Erre az időszakra családaink is jobban éltek már, mint az előző században. A Perlek iparosok voltak. Volt köztük csizmadia, varga és kőműves is. A Maurer család vagyunkája a szőlőn és a boron alapult. A két család – amely alig száz éve élt Magyarországon – az 1840-es években újabb költözésre adta a fejét. Perl Péter (1796-1855) és Maurer János (1808-1856) kisebb birtokot vásároltak a Somogy megyei Böhönyén, amelynek „szőlőhegye kedves ízű vörös bort terem”. Perl Péter fia, Mátyás és Maurer János lánya, Mária már ott házasodtak össze, és az öregek hiába mentek vissza később a budai hegyekbe, a család újabb sarjadékai már Somogyban hajtottak ki. Perl Mátyás (1826- ?), aki eredetileg varga mester volt, Böhönyén már vincellérként kereste a kenyerét. Vincellérnek csak a szőlőhöz jól értő, nagy gyakorlattal rendelkező embert alkalmaztak a nagybirtokos gazdák. A vincellér – a többi szőlőművessel ellentétben – a bérét is szakmáiban, s nem napszámban kapta.

Böhönyén következhetett be a nyelvváltás, itt ér véget a mi Buda vidéki német családunk útja. Eleink, kiszakadván a Buda környéki németajkú környezetből, és beházasodva somogyi magyar családokba, rövidesen nyelvileg is magyarrá lettek.

Élettörténeti adatbank

1. Perl Erzsébet (1856-1888)

Perl Erzsébet a főváros szomszédságában, Diósdon született. Szülei Buda-vidéki svábok voltak, akik az anyakönyvek szerint hol Diósdon és Törökbálinton, hol pedig Böhönyén jelennek meg. Apja is és nagyszülei is borászok voltak, akik egy szőlő vásárlása révén kerültek le Somogyba. A nagyszülők öregségükre visszamentek a budai hegyekbe, de Erzsébet és szülei végleg Böhönyén maradtak. Erzsébet már itt alapított családot, egy kőművesmester felesége lett, és két gyermeket szült: Máriát és Lujzát. Fölnevelni azonban nem tudta őket, mert fiatal életének betegség vetett véget.

2-3. Perl Mátyás (1826- ?) és Maurer Mária (1830-1870)

Mátyás a Buda melletti Törökbálinton töltötte gyermekkorát, de mivel apja a negyvenes években a Somogy megyei Böhönyére költözött, ő már ott élte le élete nagyobb részét. Ott is házasodott, bár első felesége, Maurer Mária szintén egy Buda környékéről Böhönyére települt sváb gazda lánya volt. A fiatal pár 1848-ban esküdött, ám az 1850-es években visszaköltöztek a budai hegyekbe. Erzsi lányuk Mária szülőfalujában, Diósdon született. A keresztelési anya-könyv 1856-os bejegyzése szerint a zsellér Perl Mátyás a 118. számú diósi házban lakik, és a varga vagy cipész mesterséget űzi. Később, amikor ismét Böhönyén laknak, Mátyás már vincellérként dolgozik. Mária 22 évi házasság után Böhönyén halt meg. Mátyás egy hónapos gyász után, 1871. februárjában veszi feleségül Vaczlavik Linát, majd miután ismét megözvegyül, 1883-ban Németh Juliannát vezeti az oltár elé. Perl Mátyás ezután eltűnik a szemünk elől, nem találkozunk vele többet.

Ebben az időben érte el hazánkat a filoxéravész, amely az ország szőlőterületének két-harmadát elpusztította. Szőlősgazdák és munkások ezrei váltak földönfutóvá a filoxéra miatt. Meglehet, hogy ezzel hozható kapcsolatba Mátyás eltűnése a somogyi faluból.

4-5. Perl Péter (1796-1855) és Willich Anna (1795-1831)

Péter. aki sokadik gyermek volt a családban. nem folytatta apja csizmadia mesterségét. Ő a kőműves szakmát tanulta ki. Már 19 évesen

feleségül vett egy zsámbéki leányt, Willich Annát, akivel Péter falujában, Törökbálinton alapítottak családot. A Perl család szépen gyarapodott egészen 1831-ig. Azon nyáron a Felvidék felől rohamosan terjedő kolera elérte Buda környékét is, és a fiatal Anna a halálos járvány áldozata lett.

A magára maradt Péter fél évvel később feleségül vette a 21 éves, torbágyi Lirsch Rozá-liát. A család feje nem csak építkezéseken dolgozott, hanem borászkodott is. Buda környéke híres borvidék volt abban az időben, és az ott lakók közül sokan foglalkoztak szőlőművelés-sel. Péter az 1840-es években Somogy megyében is vásárolt egy kisbirtokot. 1847-ben háza és 12 kapás szőlője volt Böhönyén. Vállalkozásával nem volt egyedül, több Buda vidéki sváb gazda tett így abban az időben. A következő évben, mikor a fia, Mátyás megnősült, Péter csak a háza után adózott, 1850-ben viszont ismét volt szőlője, sőt a fiának is külön háza. Perl Péter mégsem telepedett meg Somogyban. Öregségére hazaköltözött Törökbálintra.

6-7. Maurer János (1808-1856) és Mihálek Mária (1808-1881)

János foglalkozása kapás volt, azaz szőlőműveléssel és bortermeléssel foglalkozott. Perl Péterrel egy időben János is vásárolt egy darabka szőlőt a Somogy megyei Böhönye határában. Bár Buda környéke híresebb borvidék volt, a böhönyei birtok ígéretes befektetésnek látszott. A Somogy vármegyei településről már 1796-ban ezt írják: „fája, makkja, legelője elég, réttyei jók, szőlő hegye termékeny, első Osztálybéli.”

A Maurer családnak valamivel nagyobb birtoka volt, mint a Perl családnak. 1847-ben egy házzal és 13 kapás szőlővel, 1850-ben pedig már 34 kapással bírtak Böhönyén.

A gyarapodó gazdaságnál mégis erősebb volt a honvágy. János és felesége hazatértek Diósdra, pedig házuk már nem is volt régi falujukban. János subinquinus, más házánál lakó zsellér volt a helyi halotti anyakönyv szerint.

8-9. Perl, Michael (kb.1760-1816) és Walter Katalin (1760-1811)

Michael és szülei 1772-ben kerültek Törökbálintra. A 13 éves fiú azonban egy éven belül teljesen elárvult. Atyja és anyja egymás után elhaláloztak. Nem tudjuk, ki nevelte fel, csak annyi bizonyos, hogy kitanulta a csizmadia (coturnarius) mesterséget, és családot alapított a faluban. Felesége szegény családból származott. Gyermekeveit Budakeszin töltötte, házassága révén került a közeli Törökbálintra.

Hitvесе, Bukovics János György hamar meghalt, s két év múlva Perl Mihályhoz ment hozzá a 22 éves özvegy. Mihály inquilinus, azaz házas zsellér volt. Nem volt számottevő földje, hiszen iparos ember volt.

10-11. Willich, Johannes (1764-1808) és Turner, Theresia (1764-1801)

Terézia édesapjának nagyon kései gyermeke volt, amit nagyon jól szemléltet, hogy bátyja, Antal (1730-1807), aki esküvői tanúja is volt, 34 évvel volt idősebb nála. Miután Terézia fiatalon meghalt, 1803. november 22-én János Schauer Magdolnát vette feleségül. Öt év múlva János is meghalt.

12-13. Maurer, Peter (1769-1826) és Neubrand, Theresia (1780-1842)

A diósdai Peter Maurer 1791-ben vette feleségül a zsámbéki Theresia Kellnerint, akivel diósdon alapítottak családot. Miután az asszony 1806-ban meghalt, az özvegy Peter rövidesen újra megnősült.

A budakeszi Theresia Neubrand és testvére, Johannes (1774-1810) fél évvel édesanyjuk halála után közösen tartották meg lakodalmukat. 1806. május 18-án Theresiát és Peter Maurert, 22-én pedig Johannest és Katharina Gruberint adta össze a pap. A közeli dátumokból azt feltételezhetjük, hogy igencsak hosszú lakodalmat tartottak.

14-15. Mihálek Mihály (1777-1829) és Albecker, Theresia (1781-1860)

Mihály édesapja cseh vagy szlovák. édesanyja német származású volt. Mivel apját még gyermekkorában elvesztette. és nevelőapja egy

sváb férfi volt, ő maga is német anyanyelvű lehetett. 22 évesen vette el a szintén árva Theresia Albeckerint, akivel Diósdon alapítottak családot.

16-17. Perl, Georg (kb.1726-1772) és Maria Anna (kb.1724-1773)

Az 1771-es lélekösszeírás még nem talált Perl portát Törökbálinton. 1772-ben viszont itt hal meg a 46 esztendőes Perl György, s nem sokkal később özvegye is követi őt a túlvilágra. Alig érkeztek tehát új lakhelyükre, egymás után elhaláloztak. Gyermeük, a 13 éves Mihály egyedül maradt az új hazában. Egy bécsi kimutatás az 1772-ben kivándorolt német családfők közt Wolfgang Perl nevét is említi, aki Straubingban szállt hajóra.

18-19. Walter, Michael (kb.1708-1763) és Starz vagy Starcz, Maria Anna (1726-1775)

Michael Walter 1736 és 1738 közt költözött Magyarországra. A budakeszi anyakönyv 1738. március 5-én regisztrálta első gyermeke születését. A nem sokkal ezután kitört pestis-járvány 1739. május 2-án Michael feleségét, Annát is magával ragadta. Szeptemberben vette nőül Anna Meslangot. Ez a házassága nyolc évig tartott. 1748. március 15-én új asszonyát is el kellett temesse. Ezután egy nálánál sokkal fiatalabb hajadon leányt vett el.

Maria Anna Starz egy törekvő, szorgalmas gazda lánya volt. Az apja szinte a semmiből épített fel egy jól működő gazdaságot, és még egy ideig vicebíró is volt Budakeszin. Egyetlen lánya esküvőjét azonban nem érhetette meg, mert 1747-ben elhalálozott. Az eladósorban lévő Maria Anna egy éven belül édesanyját is elveszítette. Az elárvult lány az egy hónapos gyász leteltével hozzáment a sokkal idősebb özvegyemberhez, Michael Walterhoz.

Az 1752-es adóösszeírás szerint a családnak mindössze két tehene és hét akó bora volt, ami a falu többi lakójához viszonyítva is nagy szegénységre utal. Michaelnek nagyon sok gyermeke volt. Katalin lánya születésekor már idős ember volt, és három év múlva meg is halt. Ezután Maria Anna egyedül nevelte gyermekeit. Az 1771-es összeírás Franz Reiß házánál – Budakeszi 97. alatt – mint özvegy koldusasszonyt találja őt.

20-21. Willich, Georg (1740-1793) és Rieger, Maria Anna (kb.1743-1830)

Georg Willich családját 1770-ben házas zselléréként említik Zsámbékon. Földje nem lévén a családfő feltehetően iparos ember volt. Georg az uraságnak marhás robottal nem, csak kézi szolgálattal tartozott. Négy gyermekük közül a 7 éves Johannes volt a legidősebb.

22-23. Turner, Philipp (kb.1708-1779) és Heineman, Anna Mária (kb.1740- ?)

Turnerék is az első telepések közt lehettek, hisz' 1719-ben Philipp Wilhelm Turner és Stefan Turner neve is megjelenik a keresztelési anyakönyvben, majd 1721-ben Johann Turner nevével is találkozunk. Közülük Stefan felcser, azaz falusi seborvos volt.

A zsámbéki pap 1730-ban adta össze az ifjú Philipp Tüernt és a feltehetően már özvegy Katharina Kochint. A család állatállománya 1735-ben 2 vonós ökörből és 2 vonós lóból állt. Az 1739-ben pusztító nagy pestisben három gyermekük közül csak a nyolc éves Anton (1730-1807) maradt meg, a két kisebb fiú a járvány áldozatául esett. Az 1745. évi egyházi összeírás árulja el, hogy Katharina 7 évvel idősebb, mint férje, és Anton fiukon kívül egy szolgálólány is lakik a családdal.

Philipp hitvese 1760. április 29-én halt meg. Alig egy hónap múltán az ötven éves férfi Anna Maria Heineman személyében egy sokkal fiatalabb nőt vett feleségül. Rövidesen Barokra költöztek, ahol Philipp kocsmárosként dolgozott. Igen sok gyermekük, s még több keresztgyermekük született. 1776 körül átköltöztek Mányra.

24-25. Maurer, Matthäus (1727-1802) és Hammer, Magdalena (kb.1732-1805)

Matthäus negyedik gyermekként született egy Federsee melletti sváb parasztcsaládban. Nyolc testvére mind Seekirchben látta meg a napvilágot. eavedül őt keresztelték a szomszédos Alleshausenben. ahonnan édesanyja származott.

Matthäus rokona, a seekirchi Agathe Maurer (1722- ?), miután 1751-ben Emerkingen-ben Josef Grün felesége lett, Magyarországra vándorolt, és férjével Budakeszire költözött. Nem sokkal később Matthäus Maurer is elhagyta otthonát. 1754-ben már Ulmban találjuk, a kivándorlásra várók legfőbb gyülekező helyén. Itt vette feleségül 1754. május 12-én Magdale-na Hammert, az ulmi Wengen plébánia bejegyzése szerint „útközben Magyarország felé”.

Az ifjú ara ekkor már szíve alatt hordozta Matthäus gyermekét, ám házasságkötésüket a szigorú törvények minden bizonnyal meggátolták. A korabeli német törvények a házasság-kötést az illetékes hatóság engedélyéhez kötötték. Ha a vőlegény még nem volt katona, vagy a menyasszony az esküvő előtt teherbe esett, akkor a házassági engedélyt rend szerint megtagadták. Az ilyen párok csak akkor esküdhettek meg, ha eltávoznak az uradalomból. A kivándorlóknak Magyarországon jobbágyhelyet ígértek, és az uraság által elbocsátott fiatalokat a pap törvényesen összeadta az indulás előtt. A hajóút nem lehetett könnyű az állapotos feleség számára, aki szeptemberben már Budakeszin szülte meg gyermekét.

A család az 1760-as években Budakesziről a közeli Diósdra költözött. Diósd kezdetben Érd, 1772-től pedig Nagytétény leányegyháza volt. Gyermeküket tehát eleinte az érdi, később a nagytétényi plébános keresztelte meg. Az 1771. évi lélekösszeírás Diósd 2. számú házában találja a Maurer családot. Öt gyermekük van, Peter közülük a legkisebb.

26-27. Neubrand, Johannes (1751- ?) és Heyberger, Barbara (1751-1805)

Jonann még csak két esztendő volt, amikor két idősebb bátyja, a takácslegény Andreas (1726- ?) valamint Hans Georg (1721- ?) – nem sokkal apjuk halála után – elhagyták szülőfalujukat, a felsősvábföldi Emerkingent, és az elzászi Trubenbe költöztek. A kisebb gyerekek az édesanyjukkal maradtak, aki egy hónap múlva, 1753. novemberben újra férjhez ment. Miután alig fél év elmúltával ő is megboldogult, és a gyerekek nevelőapja ezután újra megnősült, Jo-hannest és testvéreit mostoha szülők nevelték tovább. 1755-1773 között összesen 11 új gyermek született a családba – a családfő Michael Schrodi második és harmadik feleségétől.

Johannes a nélkülözés és a biztos szegénység helyett jobbnak látta, ha idegenben próbál szerencsét. 1773 tavaszán több helybeli fiatallal együtt búcsút intett szülőfalujának, és kivándorolt Magyarországra. Fivére, Jakob (1749-1801) Emerkingenben maradt, míg nővére, Anna Maria 1774 őszén szintén Magyarországra távozott.

Nem Johannes volt az első, aki így döntött. Az előző években, évtizedekben számos emerkingeni fiatal hagyta el szülőföldjét a magyar toborzóbiztosok hívására. Sokan közülük a Zichy család budakeszi birtokára költöztek. Ide került Johannes is, aki 1773. május 13-án már vőlegényként lépett be a budakeszi templom kapuján. Menyasszonya bár budakeszi születésű volt, szintén emerkingeni családból származott. Barbara Heybergernek még a szülei költöztek Budakeszire a felsősvábföldi falucskából. Neubrandok is laktak itt már Johann érkezése előtt. 1749-ben költözött Budakeszire a szintén emerkingeni Jakob Neubrand (1724-1777) és 1736-ban jött ide lakni az uttenweileri születésű Gabriel Neubrand is.

Bár gyermekeiket együtt nevelték fel, esküvőjüket csak Johannes érthette meg. Miután Barbara 1805 karácsonya előtt örök nyugalomra tért, a család gyászos szentestét tartott. 1806. májusában Theresia (1780-1842) nevű leányuk és Johannes (1774-1810) nevű fiuk is megházasodott, majd augusztus 31-én az özvegy Johannes – az 51 esztendő Thesia Fininnel az oldalán – maga is oltár elé állt.

28-29. Mihálek János (1748-1781) és Zeller vagy Czeller, Eva (1749-1807)

János cseh vagy szlovák szülők gyermekeként született egy javarészt németlakta faluban, Budaörsön. Miután édesanyját 6 éves korában elveszítette, édesapja és mostohaanyja a közeli Diósdra költöztek. János itt házasodott meg 1766-ban: alig volt 18 éves, mikor egy érdi sváb leányt vett feleségül. A menyasszony, Eva Czeller 5 testvérel egy németek, magyarok és szerbek által lakott vegyes faluban, Érden nőtt fel.

János és Eva Diósdon, a völgy falujában alapított családot. Tizenöt évi házasság után János meghalt. A magára maradt asszony másfél évi özvegység után újból megesküdt: egy Paul Fink (kb.1737-1799) nevű emberhez ment feleségül. Ez az ember nevelte föl az akkor alig négy éves Mihálek Mihályt is.

30-31. Albicker vagy Albecker, Benedikt (1746-1792) és Pruckner, Maria (1741-1808)

Benedikt idős szülők gyermekeként született az Untermettingenhez tartozó Löhningen falucskában, a Fekete-erdőben. Bár Benedikt családja Endermettingenben élt, anyai nagyanyja révén löhningeni rokonai is voltak. Benedikt még kisgyermek volt, mikor két nővére, Anna és Katharina Magyarországra költözött, s miután 1760-ban atyjuk vagyonát elárverezték, fivéreivel 1764-ben ő is elhagyta a családi fészket. 1764. március 20-án az ulmi Wengen plébánia bejegyzése szerint Josef Albicker (1724-1768) „útközben Magyarország felé” vett feleségül egy Rottweil környéki lányt – minden bizonnyal nem sokkal a hajóindulás előtt. Vele utazott Magyarországra két öccse is: Urban (1738- ?), aki az esküvőn tanúként működött közre és az alig 18 éves Benedikt. Budáig hajóztak, majd a magyar fővároshoz közeli Törökbálinton kaptak házhelyet leendő otthonuk felépítéséhez. Júliusban a negyedik fivér, Thomas (1736- ?) is követte őket, s szintén Buda mellett, Zsámbékon telepedett meg, ahol Katharina nővérük élt.

Josef korán meghalt, Urban pedig rövidesen Budaörsre került. Benediktről, aki továbbra is Törökbálinton maradt, bizonyára azért nem szól az 1769-es összeírás, mert ebben az időben tölthette katonaeveit. 1770. januárjában aztán mint törökbálinti lakost vezetik be az érdi (diósi) esketési anyakönyvbe.

A menyasszony a budakeszi kovács lánya, Maria Pruckner volt, aki 28 éves kora ellenére már második férjét gyászolta. Még 1759-ben ment feleségül Matthäus Straubhoz (†1761), akivel Diósdra költöztek. Édesanyját és első férjét ekkortájt veszítette el, röviddel egymás után. 1762-ben a diósi Nikolaus Dörfflinger (†1769) felesége lett, akit szintén fiatalon ragadott el a halál. Benedikt ezután vette nőül a fiatal özvegyet, akinek 4 gyermeke volt: a legidősebb 11, a legfiatalabb 2 esztendő. A család Diósdon élt, ugyanis Benedikt költözött – a valószínűleg módosabb – Maria házába. A család eredeti neve a főként felsősvábföldi eredetű lakosság ajkán hamar Altpeckerre, Alpöckerre, Alwekerre illetve Albeckerre változott.

38-39. Storz vagy Starz, Andreas (1685-1747) és Wiener vagy Wiemer, Maria (kb.1690-1748)

Andreas a felsősvábföldi Unterwachingenben látta meg a napvilágot, egy sokgyermekes család negyedik gyermekeként. Miután mindhárom nővére meghalt, ő lett a legidősebb testvér. 12 éves volt, mikor édesanyja is elhunyt, és 27 éves, amikor nevelőanyjával, édesapjával és 7 testvérével Magyarországra költöztek.

Andreas és Maria 1714. január 21-én Budakeszin kötöttek házasságot. Maria születési helyét nem ismerjük. Édesapja talán az a Georg Wiemer (Wiener) lehetett, aki 1715. január 23-án mint özvegyember, szintén Budakeszin házasodott, és tanúja Andreas apja, az öreg Markus Starz volt.

Az 1716-os adóösszeírás szerint Andreasnak és Mariának mindössze egy fejős tehene volt, míg 1720-ban kicsiny, alig két mérő földjüket említik. 1725-ben már három mérő búzát adó földjükről és két lovukról esik említés. 1728-ra Andreas ¼ telekre gyarapította jobbágygazdaságát. Ekkor már 7 mérő búzát adó szántófölddel és fél szekér réttel valamint egy kapa régi és fél kapa új telepítésű szőlővel rendelkezett. 1735/36-ban ő volt a budakeszi vicebíró. Andreas, mint a legidősebb fiú, házasságkötése óta önállóan gazdálkodott, míg testvérei a szülői portán maradtak. Édesanyjuk halála után 1728-ban Johann (1700- ?), majd 1745-ben Josef (1704-1749) volt a családfő az Andreással szomszédos portán. Mint legidősebb fiú, Andreas más kiváltságokat is élvezett. Markus fiai közül egyedül őt említik 1742/44-ben unokatestvé-rük, a bismannshauseni tiszti szolga, Konrad Storz örökösei között. Andreas ekkor 75 rainai forintot örökölt.

Az 1745-ös lélekösszeírás 3 személyt említ Andreas Starz házában. A családfő kevésssel ezután meghalt. Az 1747-es összeírás az özvegy Mariát és eladósorban lévő Anna Maria nevű leányát már Jakob Wekermann házában találja meg, mint zselléreket. A család neve a Magyarországra költözés után az iratokban Storzról Starzra változott.

40-41. Willich, Matthias (kb.1710-1740) és Schmidt, Maria

1738-ban kötöttek házasságot Zsámbékon, s jelenlétüket az 1739-ben pusztító pestis idején készült összeírás is tanúsítja. A fekete halál 823 áldozatot követelt Zsámbéktól. Egy ekkora falu népességéhez mérve ez kegyetlenül nagy szám, s ha végignézzük az anyakönyvben található portaösszeírást, bizony nem volt olyan család, amelyet megkímélt volna az arató kaszás. A halottakat nem is írták fel név szerint, hanem felsorolták a falu összes házát a tulajdonos családfőjének nevével, és a - vir (férj), uxor (feleség), juvenis mares (fiatalember), adulti fæmina (fiatalasszony) és impub (gyermek) - rubrikákra osztott táblázatban csupán számok jelezték a holtakat. Ott találjuk a listán Matthias Willich házát is, ahonnan egy felnőtt férfit vitt el a pestisjárvány. Nevükkel egyszer még találkozunk, amikor 1740. október 10-én ikreik születnek. Azonban nem Zsámbékon, hanem Kistorbágyon (Biatorbágy) keresztelték meg a két kicsit.

42-43. Rieger, Martin (†1758) és Elisabeth (†1773)

1747 és 1750 közt költöztek Zsámbékra, ismeretlen helyről. Ekkortájt érkezett más családok származási helyei alapján gyanítható, hogy a Fekete-erdőből jöttek. Az 1752-es összeírás szerint nincstelen zsellér család.

46-47. Heineman, Josef (1705-1775) és Biechenberger, Anna (1712- ?)

Josef ambringeni, Anna hauseni szüktetésű volt. Ambringenben alapítottak családot. 1732 és 1746 között 9 gyermekük született. Ezután költöztek zsámbékra, ahol elsőként 1751-ben bukkannak fel, a keresztelési anyakönyvben. Más házában lakó zsellérek voltak, szegénységüket jellemzi, hogy Josef a halotti anyakönyv koldulásból élt.

48-49. Maurer, Philipp (1699-1761) és Heckenberger vagy Heggenberger, Anna (1696-1777)

Philipp a Federsee melletti Seekirchben született, idős szüleinek legkisebb, tizenkettedik gyermekeként. Miután édesapja 1722. decemberében meghalt, az egy hónap gyász letelte után Philipp megházasodott. Menyasszonya, Anna a szomszéd faluból, Alleshausenből származott. Majdnem három évvel idősebb volt, mint Philipp. Ő is késői gyerek volt, és árva a menyegző idején. Seekirchben alapítottak családot. Tíz gyermekük közül öt érte meg a felnőttkort. 1750 körül átköltöztek Alleshausenbe, ott töltötték el életük hátralevő részét.

52-53. Neubrand, Joachim (1696-1753) és Hauler, Anna Maria (1721-1754)

Joachim egy ácsmester fiaként született a felsősvábföldi Emerkingenben, s ott vette nőül 1719-ben Maria Magdalena Pfeifferint (†1737). Több gyermekük született, Magdalena 1724-ben és 1734-ben egy-egy ikerpárt is világra hozott. Első felesége korai halála után Joachim 1738-ban – Anna Maria Hauler személyében – egy igen fiatal leányzót vett feleségül, aki szintén egy ács-mester árvája volt. Házasságuk 15 esztendeig tartott. 1753-ban – Joachim halálával – családi tragédiák sorozata vette kezdetét.

A Joachim Neubrand első házasságából született két idősebb fiú, a takácslegény Andreas (1726- ?) és bátyja, Hans Georg Neubrand (1721- ?) még 1753 őszén, nem sokkal apjuk halála után elhagyták szülőfalujukat, és az elzászi Trubenbe (Trolben) költöztek. Két öccsük, Jakob (1749-1801) és Johannes (1751- ?) ekkor még kisgyermekek voltak. Édesanyjuk, Anna Maria még 1753. november 26-án feleségül ment az ifjú Michael Schrodihoz, ám alig fél év elmúltával maga is jobb létre szenderült.

Az özvegy Schrodi 1754. május 5-én elvette Elisabetha Neubrandot, aki 1762-ben bekövetkezett haláláig 5 gyermeket hozott a világra. Michael ezután Franziska Stimmert vette el 1763 tavaszán, akitől 1773-ig további 6 gyermeke született. A népes – és sok szerencsétlenséget sújtotta – családban felnőtt árvák eavike. Johannes Neubrand 1773-ban a kivándorlás mellett döntött: később

Magyarországon alapított családot. Fivére, Jakob Emerkingenben nősült meg, és kocsis lett belőle.

54-55. Heyberger, Matthäus (1720-1784) és Moll, Julianna (1717-1773)

Az emerkingeni Matthäus Heyberger tíz évesen édesapját, tizenhat évesen édesanyját is elveszítette. Négy évvel később, 1741-ben Matthäus bátyja, Johannes (1718- ?) a feleségével, Mariával és másik két újdonsült házaspárral együtt Magyarországra települt.

Johannes Heyberger és Maria Mayerhauser gyermekét 1743-ban már Budakeszin tartották keresztvíz alá.

Matthäus egy szomszéd falubeli, unterwachingeni lánynak, Julianna Mollnak udvarolt. Julianna bátyja, Martin Moll és Hans Heyberger 1741-ben egy napon házasodtak, és mindkét pár Magyarországra, Budakeszire emigrált. Julianna és Matthäus sorsa sokban közös volt. A lány is korán elveszítette édeanyját, édesapja pedig 1745-ben halt meg, nem sokkal azután, hogy Julianna teherbe esett. Mindketten árvák voltak tehát, amikor 1746 tavaszán örök hűséget esküdtek egymásnak. A 18. századi német gyakorlatot ismerve azt is bizonyosra vehetjük, hogy az uradalom a teherbe esés miatt megtagadta tőlük a házassági engedélyt. Matthäus és Julianna úgy döntöttek, hogy testvéreik után mennek Magyarországra. Miután az uraság elbocsátotta őket, megesküdték, és néhány napon belül elhagyták őseik földjét.

Gyermeüket, Cäciliát 1746. július 13-án már Budakeszin keresztelték meg. Matthäus és Julianna kezdetben Hans Heyberger házában zselléreként lakott. Hans 1750-ben megözvegyült, majd feleségül vette Maria Rechsteint. 1757. május 30-án második felesége rokonainak ügyében mint pénzküldönc, hazalátogatott Emerkingenbe. A Budakeszire szakadt svábföldi családoknak egy ideig volt némi kapcsolatuk a szülőfölddel, de ez az első generáció kihalásával úgy tűnik, megszakadt.

1768-ban a család 3 pozsonyi mérő jobbagyhellyel rendelkezett, ezen kívül földjük nem volt, csak egy bérlemény. A családfő évi 18 nap kézi robottal szolgált az uraságnak. 1769-ben az egyházi összeírás Philipp, Anna Maria és Barbara személyében három – 20 év körüli – gyermeket említ a már korosodó Matthäus és Julianna Heyberger családjában.

56-57. Mihálek Márton (kb.1710-1768 után) és N. Éva (kb.1715-1753)

A Mihálek család az 1739-es pestisjárvány után költözött Budaörsre mintegy 50 más családdal együtt. A földesúr, Zichy Péter özvegye azért hívta Budaörsre a telepeseket, mert a pestis olyan nagy pusztítást végzett a faluban, hogy nem volt ki megművelje a földeket.

Mihálek Mártont láthatóan szoros kapcsolat fűzte Paulicsek Mártonhoz, aki első három gyermekének a keresztapja volt. A Paulicsek család jelenlétét 1740-től datáljuk Budaörsön. A két család feltehetően már a Budaörsre költözés előtt ismerte egymást, és együtt települtek ide a Zichyek Trencsén megyei uradalmából.

Budaörsön 1742-ben anyakönyvezték Márton és Éva első gyermekét, s 1753-ig több keresztelőt is tartott a család. Ekkor azonban tragikus esemény történt. Éva sokadik gyermekét csak a saját élete árán tudta világra hozni. A hirtelen megözvegyült apának feleségre, a gyerekeknek pedig – főleg a kicsinek – anyára volt szüksége. Márton az új asszonyt hamar meg is találta a szintén özvegy Maria Mayer személyében, akivel szinte azonnal (két hét múlva) meg is esküdtek. A család szegénységét jól érzékelteti, hogy a fiatalon elhunyt Éva asszonyt a pap ingyen temette el. Ugyanígy lett aztán a kis csecsemővel is, aki három hónapos korában szintén a másvilágra távozott. A család ezután Diósdra költözött. Az öreg Márton miután második feleségét is elvesztette, 1768-ban harmadjára is megházasodott.

Mártonnak az első feleségétől egy fia maradt: János, aki szintén Diósdon alapított családot.

58-59. Zeller vagy Czeller, Georg (kb.1712-1761) és Zailler, Maria (kb.1717-1790)

Az 1757. évi érdei összeírás szerint Georg Czeller családja összesen nyolc főt számlált, tehát a szülőkön kívül 6 gyermek is volt a családban. Érden éltek, egy olyan faluban, ahol a lakosságnak csak egy része volt német. Rajtuk és a kis számú magyarságon kívül jelentős szerb népességet is találunk itt a 18. században. Georg már nem érthette meg leánva esküvőjét, aki aztán a szomszédos Diósdra

került. Férje halála után az özvegy Maria Johannes Jess /Johann Jécz/ (kb.1721-1784) felesége lett. Az 1768. évi úrbéri összeírás Johann Jesst házas zselléreként említi, aki esztendőnként 18 nap kézi robottal tartozik az uraságnak.

60-61. Albicker, Martin (1695-1772) és Vogelbacher, Maria (1705-1778)

Martin a Fekete-erdőben született, egy Endermettingen nevű hegyi falucskában. Első felesége, Maria Grieser fiatalon meghalt, nem sokkal Josef fiuk születése – 1724 – után. A megözvegyült Martin a szintén helybeli Maria Vogelbachert vette nőül, akitől 1730-tól több gyermeke született.

A család szegény sorsát jelzi, hogy a 18. század egyre erősödő kivándorlási hullámaival többen Magyarországra költöztek. Elsőnek Bernhard Albicker (†1743) vándorolt ki 1737-ben, és családjával a Budához közeli Kistorbágyra települt. 1738-ban Johann Georg Albicker (1696-1759) is követte őt. Fia, Hans 1745-ben Budakeszin házasodott, majd Törökbá-lintra költözött, míg az öreg Hans Georg Nagykovácsiban töltötte öreg napjait. Martin 1746-ban és 1748-ban emigráló lányai – Katharina és Anna – valamint az 1754-ben kivándorló másik Katharina szintén a budai hegyekben találtak otthonra.

1760-ban Martin Albicker vagyonát elárverezték. Néhány évvel később a koldusbotra jutott családfő fiai – Josef (1724), Thomas (1736), Urban (1738), Martin (1740) és Benedikt (1746) – Magyarországra vándoroltak.

62-63. Pruckner, Josef (kb.1690-1754) és Hödl vagy Hedl, Eva (kb.1702-1760)

Josef feltehetően annak a Michael Prucknernek a fia volt, akit egy 1701-es összeírás említ Budakeszin. Michael, akinek ekkor 3 tehene volt, Budakeszi első lakói közé tartozott. 1715-ben, mikor már Lorenz Pruckner a családfő, 5 mérő gabonát termő földje, két szekérre való rétje és egy akó bortermő szőlője van a családnak. A 31 esztendős Josef 1721-ben már a helység kovácsa. Ebben az évben veszi nőül Eva Hedlint, egy helybeli földműves leányát.

1728-ban Josefet negyedtelkes, szabad költözködésű jobbágnak tüntetik föl, 7 mérő tartozékfölddel, fél szekér réttel és egy kapa újültetésű szőlővel. Az 1728-as összeírás szerint egy tehene és egy lova valamint egy mérő búzája, s hat akó bora volt. Josef Pruckner kovácsmestert 1747-ben feleségével, a 2 fiukkal és 4 leányukkal írták össze.

76-77. Storz vagy Starz, Markus (kb.1655-1715) és Volz vagy Faltz, Anna (1658-1699)

Markusnak és Mariának első gyermeke 1680-ban Bischmannshausenben, a többiek 1682-től Unterwachingenben születtek. 1699. júniusában, két héttel Katharina nevű gyermekük születése után Maria nem tudott felépülni, és a gyermekágyban kilehelte lelkét.

Az özvegy Markus augusztus 9-én feleségül vett egy Barbara Rieger nevű unterwachin-geni hajadont, ám az esküvő előtt két nappal a kis Katharina is meghalt. Barbara a következő években több gyermeket szült Markusnak. 1712 tavaszán, két héttel Sauggartban élő testvére, Hans Michael Storz után, Markus is Magyarországra költözött a családjával. Markus, Barbara és a 8 gyermek Budakeszin telepedtek meg. Itt Markus legidősebb fia, Andreas hamarosan házasságot kötött, Markus pedig másfél évre rá meghalt. Barbarát, az özvegyét egy 1716-os összeírás mint egy tehén, két ló és 4 mérő árpaföld tulajdonosát említi, míg 1720-ban 9 mérő szántóföldet vettek számba nála. 1725-ben még Barbara, 1728-ban már a fia a család feje.

92-93. Heinemann, Hans Georg (1676- ?) és Barth, Maria (1674- ?)

Ambringeni család, Freiburg szomszédságában.

94-95. Biechenberger, Michael (+1721) és Alber, Katharina (+1744)

A Feldkirch melletti Hausenben éltek.

96-97. Maurer, Josef (kb.1642-1722) és Stuber, Anna Barbara (kb.1660- ?)

Josef a Federsee melletti Seekirchben született. Mária Barbara vélhetően valamelyik közeli községben. Az asszony 1681 és 1699 között

összesen 12 gyermeknek adott életet. Közülük hatan haltak meg gyermekkorukban.

98-99. Heckenberger vagy Heggenberger, Georg (kb.1648-1718) és Koch, Barbara (1667- ?)

Georg Alleshausenben született, és ott is alapított családot. Első feleségét, Anna Mariát 1671-ben vette el. Egy lányuk született. Miután az asszony meghalt, Georg egy betzenweileri hajadont vett feleségül, Barbara Kochint. Első gyermekük 1688 februárjában Betzenweilerben született, 7 hónapra az esküvő után. Klemens fiuk 1690-ben még itt, a többi gyermekük 1693-tól már Alleshausenben látta meg a napvilágot - összesen 14 közös gyermekük volt. Barbara 2 bátyja, Hans és Menrad egészen korán, már 1694-ben Magyarországra mentek lakni.

104-105. Neubrand, Jakob (kb.1630-35 – 1715) és Heim, Anna (kb.1660- ?)

Jakob ácsmester volt Emerkingenben. Nem tudjuk, mikor és hol vette el Annát, akitől 3 gyermeke született 1688 és 1696 között. Mivel Jakob keresztelési bejegyzését nem tartalmazza az unterwachingeni plébánia 1637-ben felfektetett anyakönyve, nagy valószínűség szerint még 1637 előtt született. Az is valószínűsíthető, hogy Anna Heim nem az első felesége volt.

106-107. Hauler, Christoph (1695-1727) és Traub, Franziska (1692- ?)

Christoph, az emerkingeni öreg ácsmester fia a család hetedik gyermekeként látta meg a napvilágot. 25 évesen vette feleségül a gyermekora óta árva Franziska Traubint, akit a közeli Oberwachingenből hozott az emerkingeni Hauler portára. A menyasszony az esküvő idején már hat hónapja a szíve alatt hordta Christoph gyermekét, akit három hónappal később, 1719. májusában a világra is hozott. Az elsőszülött fiút további gyermekek követték. Christoph ácsként kereste meg a napi betevőt, követve édesapja mesterségét. Az 1727. júliusában született gyermeküket Christoph már nem láthatta meg. A családfő korai halála után Franziskáról sem hallunk többé.

110-111. Heyberger, Michael (1683-1731) és Neubrand, Eva (1691-1737)

Az emerkingeni Michael Heyberger meglehetősen későn, 32 évesen nősült meg. 1715-ben vette el falubelijét, Eva Neubrandint. A késői házasság oka gyaníthatóan a hosszú katonai szolgálat volt. A német ifjakat akár egy évtizedre is elvihették katonának, s mint tudjuk, a spanyol örökösödési háború éppen 1714-ben ért véget.

Eva – akinek egy Adam nevű ikertestvére is volt – már három éves kora óta árva, míg a vőlegény, Michael apja két évvel az esküvő előtt halt meg. Az ifjú pár mézeshetei sem telhettek teljes boldogságban, ugyanis két héttel a szertartás után Michael édesanyja meghalt.

Eva és Michael nem nevelhették fel gyermekeiket. Korai haláluk megakadályozta őket ebben. Eva halála után néhány évvel – szegénységük miatt – fiaik Magyarországra költöztek.

112-113. Moll, Johannes (1683-1745) és Glück, Gertrudis (kb.1686-1733)

Az unterwachingeni Johannes Moll 1707-ben vette feleségül a reutlingendorfi Gertrud Glückint. Johannes falujában alapítottak családot. Szegény család voltak, amit az is bizonyít, hogy gyermeik közül 1740 után ketten is Magyarországra emigráltak. Johannes, miután megözvegyült, 1733. november 15-én – a kircheni Johanna Ziegler személyében – egy hajadon lányt vett feleségül.

120-121. Albicker, Hans Georg (kb.1665-1750) és Mayer, Ursula (kb.1668-1744)

Az Albicker család egykori őse Svájcból költözött a Fekete-erdő déli szegletében fekvő hegyi falucskába, Endermettingenbe. A költözés időpontját nem ismerjük, de a 17. század közepén nagyobb arányú svájci betelepülésről tudunk a térségben. Hans Georg Albicker annak a Bernhard Albickernek a fia lehetett, akinek három fia is az 1690-es években kötött házasságot. Hans Georg még a helyi anyakönyv felfektetése előtt, 1687 körül vette feleségül Ursula Mayert.

122-123. Vogelbacher, Hans Georg (kb.1670- ?) és Lüber, Katharina (kb.1675- ?)

Az endermettingeni Hans Geora Voelbacher. Kaspar Voelbacher fia 1695. novemberében – éppen későbbi veiének születése napján –

ülte lakodalmát. Menyasszonya, Katharina Lüber a szomszédos Löhningenben nőtt fel. Törvénytelen gyerek volt, leányanyától született. Az ifjú pár Endermettingenben alapított családot. 1708-ban találkozunk velük utoljára, sokadik gyermekük keresztelője alkalmával.

126-127. Hödl vagy Hedl, Thomas (kb.1670- ?) és N. Maria (kb.1672-1746)

A Hedl család az újratelepült Budakeszi első lakóinak egyike volt. Származási helyüket nem ismerjük, de a többi budakeszihez hasonlóan gyaníthatóan ők is Biberach környékéről érkeztek. Először az 1701-es budakeszi összeírásban szerepelnek, amely 4 lovat és 2 tehenet említ Thomaséknál. 1703. októberében már a keresztelési anyakönyvben is szerepelnek. 1717-ben 26 családfele lakott Budakeszin.

Közülük Thomas Hedl két fejős tehén, két ló és hét mérő árpa tulajdonosa volt. Földje nagysága 1715-ben 4 és ½, 1720-ban 10 pozsonyi köből, emellett 1715-ben 2 kaszáló rétet valamint 2 és ½ kapa szőlőt is említettek nála. Az 1728-as összeírás fél telekkel és 14 mérő tartozékfölddel, egy szekér réttel, két kapás saját és 1 kapa új, még adómentes szőlővel vette számba a családot. Utoljára az 1735/36. évi összeírás említi őket. Ekkor búzát és zabot is termesztettek, méhészkedtek és borászkodtak is. Egy lovak és két tehenük volt. Egyik gyermekük, Philipp (kb.1711-1756) Óbudára költözött, ahol szekrénykészítőként dolgozott. Az idős Maria nála lehetett látogatóban, amikor ott érte a halál.

152-153. Storz, Hans és Strohberger, Anna

Hans Storz Schemmerbergből származott Anna szülőfalujába, Bischmannshausenbe. Itt alapítottak családot.

154-155. Volz vagy Foltz, Nikolaus (kb.1620-30 - ?) és Hoffer, Agatha

184-185. Heinemann, Fridolin (1647-1698) és Zimmermann, Maria Fridolin vagy Friedrich a Fekete-erdei Ehrenstettenből, Maria a szomszédos Ambringenből származott. Házasságkötésük után a menyasszony falujában alapítottak családot. M?aria korán meghalt.

Fridolin ezután Maria Friedrichet vette el, majd miután ismét megözvegyült, Maria Müllerrel állt az oltár elé.

186-187. Barth, Michael és Bohr, Anna

188-189. Biechenberger, Johannes és Sigler, Maria

198-199. Koch, Georg (kb.1630-1694) és Baich vagy Baisch, Anna (kb.1635-1693)

Betzenweilerben, Anna falujában alapítottak családot 1655-ben. Georg, aki Peter Koch fia volt, Moosburgból származott ide. Három fiuk és két leányuk született, akik közül Johann (1655- ?), aki tehénpásztor volt, és Menrad (1658- ?) 1694-ben Magyarországra költöztek.

212-213. Hauler, Kaspar (kb.1635-1731) és Hocheisen, Katharina (kb.1655- ?)

Kaspar és Katharina első gyermekét 1680-ban, a legkisebbet 1695-ben keresztelték meg Emerkingenben. Kaspar, ahogyan testvére, Michael (kb.1640-1707) is, ácsmester volt, és fia is ezt a hagyományt követte. Kaspart a halotti anyakönyv 96 évesnek mondja.

214-215. Traub, Konrad (1658-1693) és Sautter, Maria (kb.1659-1711)

Az oberwachingeni bíró fia, Konrad Traub 28 éves korában vette feleségül falubelijét, a hajadon Maria Sautterint. Konrad tragikusan fiatalon meghalt, és 8 évre rá Maria is követte őt.

220-221. Heyberger, Johannes (kb.1640-1713) és Hönn vagy Henn, Katharina (kb.1643-1715)

Johann és Katharina 1666 körül kötöttek házasságot. Első fiukat, Andreast 1667. márciusában keresztelték meg Emerkingenben. Őt további négy fiú és egy leánygyermek követte. A legkisebb közülük az 1683-ban született Michael volt.

222-223. Neubrand, Christoph (1658-1694) és Damm, Maria (1661-1712)

Az emerkingeni Christoph Neubrand a helybeli serfőző mester lányát, Maria Dammint vette feleségül. 7 gyermekük közül az elsőt 1681. április 13-án keresztelték. 1691-ben ikreik is születtek, és 1693. február 16-án született a legkisebb fiuk. Maria ebben az időben veszítette el anviát és apiát is. és apósa – vaavis Christoph apia – is alia két éve halt meg. Gvászát tetézte. hoav eav évvel a leakisebb fiuk

születése után maga Christoph is meghalt. A teljesen magára maradt Maria 1694. augusztus 1-én hozzáment egy stetteni emberhez, Martin Stor...déhoz.

224-225. Moll, Martin (†1716) és Sautter, Anna (†1711)

Martin és Anna nem tudjuk, honnan – feltehetően az obermarchtali uradalom valamely másik falvából – költözött Unterwachingenbe. Első gyermekük születését az unterwachingeni anyakönyv 1683-ban regisztrálta.

368-369. Heinemann, Johannes (kb.1610-20 – 1692) és Metzger, Margerethe (†1649)

Feltehetően Svájcból települtek át Freiburg környékére, Ehrenstettenbe. Két fiukról tudunk, Fridolinról és Johann Jakobról.

428-429. Traub, Sebastian (kb.1615-1676) és Munding, Christina (kb.1620-1693)

Sebastian Oberwachingenben alapított családot Paul Munding leányával, Christinával. 6 gyermekükről tudunk, akik közül az elsőt 1644-ben, az utolsót 1658-ban keresztelték meg. Az öreg Sebastian a halotti anyakönyv szerint scultetus, azaz Schultheiß, soltész, falusbíró volt.

444-445. Neubrand, Konrad (kb.1625-1691) és Mayer, Katharina (kb.1630-1672)

Konrad és Katharina 1649 körül kötöttek házasságot, ezután Emerkingenben alapítottak családot. Első gyermeküket 1650 májusában keresztelték meg. Katharina 5 gyermeket szült, a legkisebb 1672 februárjában látta meg a napvilágot. Katharina röviddel a gyermek születése után meghalt. Az özvegy Konrad ezután egy Agnes nevű nőt vett feleségül, akitől további 6 gyermeke született.

446-447. Damm, Jakob (kb.1630-1692) és Geiger, Maria (kb.1637-1688)

Az emerkingeni serfőzőnek és feleségének, Mariának első gyermeke 1657. januárjában született, akit 1680-ig további hét kisedet követett. Jakob Damm volt a keresztapja Christoph Neubrand (Jakob Damm későbbi veje) hat féltestvérének is.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

FML Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár

IV. A. 9. a. Conscriptiones

MOL Magyar Országos Levéltár, Budapest

Mikrofilmtár C. 59. Urbéri tabellák (4147, 4149, 4176, 4177. doboz)

Mikrofilmtár E. 158. Rovásadó-jegyzékek (dicalis összeírások)

Mikrofilmtár N. 78-79. Regnicolaris lt. Archivum Regni. Lad. HH (1715, 1720)

Mikrofilmtár A. Egyházi anyakönyvek.

P. 707. Zichy család levéltára

OSZK Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

Kézirattár FM / 1. 3814 / A. Pesty Frigyes kéziratos helyiségnévtára 1864.

PML Pest Megyei Levéltár, Budapest

IV. 1. h. Urbéri iratok (Acta urbarialia antiqua)

PML Pest Megyei Levéltár, Budapest

IV. 1. h. Urbéri iratok (Acta urbarialia antiqua)

IV. 23. A. 1-2. CP I-III. Adószedői összeírások, kárösszeírások.

SML Somoay Meavei Levéltár. Kaposvár

Összeírások. Népszámlálási iratok 1868/70. Böhönye.
IV. A. 1. h. Conscriptioes
IV. 411. C. Községbírói számadások 1847-1865.
101 / C. Nemzetőrségi és honvédállítási lajstromok 1848-1849.
Mikrofilmtár I / 8-1-2. Visitationis Canonicae. Kaposvár, Següsd. 1748-1749.
IV. A. 1. g. Urbéri ügyek iratai (Urbarialia) 1741-1853.
Állami és egyházi anyakönyvek.
SZPL Székesfehérvári Püspöki Levéltár
N. 117. A. Conscriptioes Animarum Districtus Ráckeviensis, Budensis 1745-1771.
VÉL Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár
A. 8. 3. Visitatio Canonica Districtus Albensis 1747.
A. 8. 4. Visitatio Canonica Districtus Budensis 1747.
A. 8. 6. Visitatio Canonica Districtus Veszprimiensis 1747.
A. 8. 16. Visitatio Canonica Districtus Csurgóiensis 1815.
A. 14. 14. Conscriptio Animarum Districtus Següsdensis 1771.

KÖNYVÉSZET:

ÁCS ZOLTÁN: A harmadik honalapítás. Bp., 1987.
ÁGOSTON GÁBOR: Demográfiai és etnikai viszonyok a 16. századi Magyarországon. In: Font Márta (szerk.): A Kárpát-medence etnikai és demográfiai viszonyai a honfoglalástól a török kiűzéséig. JPTÉ Középkori és Koraújkorai Történeti Tanszék. Pécs, 1998. p. 47-62.
ANDORKA RUDOLF: A társadalmi mobilitás családi élettörténetek tükrében. Statisztikai Szemle, 1991/12. p. 957-974.
BAÁN KÁLMÁN: A polgári genealógia kutatási területe és módszere. Magyar Családtörténeti Szemle 1937. p. 1-4.
BAHLOW, HANS: Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. München, 1967.
BENDA GYULA: A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. Századvég, 1991/2-3. p. 169-176.
BODROGI TIBOR: A néprajzi terminológia kérdéséhez. Társadalomszervezet: vérségi kapcsolatok. Ethn. 1957. p. 1-55.
BRECHENMACHER KARLMANN, JOSEF: Etimologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. I-II. Limburg a. d. Lahn, 1957-1963.
CSÁNKI DEZSŐ (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye. Bp., 1914.
DARVAS JÓZSEF: Egy parasztcsalád története. Bp., 1948.
DÜMMERTH DEZSŐ: Egy évszázad egy parasztcsaládban. In: História 1983/2. p. 24-25.
ERDEI FERENC: A magyar paraszttársadalom. Bp., 1941.
EVLIA CSELEBI török világotutazó magyarországi utazásai 1660-1664. Bp., 1985.
FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. I-II. Pest, 1851.
L. GÁL ÉVA: Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt. 1659-1760. Bp., 1988.
HACKER. WERNER: Auswanderungen aus dem Südstlichen Schwarzwald zwischen Hochrhein. Baar und Kinzig insbesondere nach

- Südosteuropa im XVII. und XVIII. Jahrhundert. München, 1975.
- HACKER, WERNER: Auswanderungen aus Oberschwaben im XVII. und XVIII. Jahrhundert, archivalisch dokumentiert. Stuttgart – Aalen, 1977.
- HAUSER JÓZSEF: Budaörsi krónika. Bp., 1985.
- HEREIN GYULA: Budakeszi nagyközség történetének általános leírása. Budakeszi füzetek I. Budakeszi, 1988.
- IMHOF, ARTHUR EMIL: Elveszített világok. Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat – és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen... Bp., 1992.
- JUHÁSZ ÁRPÁD - GÁL ÉVA: A budai hegyvidék. Bp., 1988.
- KISS LAJOS: Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. Bp., 1988.
- KÓSA LÁSZLÓ: Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880-1920). Bp., 1998.
- LELKES GYÖRGY (szerk.): Magyar helységnév-azonosító szótár. Baja, 1998.
- MAGYAR ZOLTÁN – UNGER EMIL: Kovácsmesterből városi patrícius. In: História 1983/2. p. 26-28.
- MÉSZÁROS ÁDÁM: Egy városi család paraszti múltja és rokonsága. Egyetemi szakdolgozat. Pécs, 2001.
- MOLNÁR JÓZSEF: Egy paraszt család leszármazása és kapcsolatai. Magyar Családtörténeti Szemle 1940. p. 4-13, 32-38, 60-65, 90-92, 111-112, 136-139.
- PEST-PILIS-SOLT vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása I-II. Szerk.: Borosy András. Bp., 1997.
- PESTY FRIGYES: Az eltűnt régi vármegyék I-II. Bp., 1880.
- STADER, STEFAN: Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten. (A-Sch) I-VI. Sindelfingen, 1997-2003.
- SZABÓ ISTVÁN: Egy jászdózsai család genealógiája. In: Szabó László (szerk.): Jászdózsa és a palócság. (Tematikus és lokális monográfiák 1.) Eger – Szolnok, 1973. p. 33-114.
- SZENTPÉTERY IMRE: Adalékok a parasztcsaládok leszármazása és története kutatásának módszertanához. Turul 1944-1946. p. 14-19.
- VÁLYI ANDRÁS: Magyar Országok Leírása I-III. Buda, 1796-1799.
- VARGA J. JÁNOS: Magyarország népessége a 17. században. In: Font Márta (szerk.): A Kárpát-medence etnikai és demográfiai viszonyai a honfoglalástól a török kiűzéséig. JPTE Középkori és Koraújkorai Történeti Tanszék. Pécs, 1998. p. 63-72.
- VONHÁZ ISTVÁN, DR: A szatmármegyei német telepítés. Pécs, 1931.
- WERTNER MÓR: Adalékok a genealógia történetéhez. Turul 1886. p. 11-18, 85-91, 130-137.
- WERTNER MÓR: Genealógia és történelem. Turul 1884. p. 38-40.
- WILHELM, FRANZ – KALLBRUNNER, JOSEF: Quellen zur deutschen Siedlungsgeschichte in Südosteuropa. München, 1936.
- WIRTH, ANTON: Schwäbische Siedler in Wudigeß (Budakeszi). Unser Hauskalender. Das Jahrbuch der Deutschen aus Ungarn 2001. pp. 39-42.
- WITTINGER ANTAL: Török-Bálint története és leírása. Bp., 1901.

A fenti dolgozat html-változatát Anton Tressel készítette 2005. szeptemberében.